

A nemzeti kisebbségek kollektív jogai

A kisebbség és többség kérdése nemzeti vonatkozásban a nemzetállamok kialakulása kapcsán merült fel. A nemzetiség fogalma a nemzethez kapcsolódott, az ahhoz való tartozást kívánta kifejezni. Nálunk már 1792-ben használják ebben az értelemben. Kisfaludy Sándor kétségtelenné teszi értelmezését, amikor ezt mondja: „A magyar nyelv és vele a nemzetiség . . . már-már végvesztének hanyatlott.” Az így értelmezett nemzetiséget azonban kiszorította a nemzetfogalom használata. Jellemző, hogy Franciaországban már 1833-ban Michelet a nationalité kifejezést a bretonokra alkalmazza, akiknek a beolvadását jósolja. Nálunk a liberális szemlélet hozza magával a kisebbségnek nemzetiséggel való azonosítását. Az 1868-as nemzetiségi törvény után mindenki így használja legalább a trianoni békeszerződésig, még ha természetesen előfordul a kisebbség kifejezés is. Ezután a Népszövetség szóhasználata általánossá válik a nemzeti kisebbségekről, kisebbségi jogokról, kisebbségvédelemről beszélnek.

A liberalizmus azt az illúziót tette magáévá — s Eötvös és sok társa ezt komolyan gondolta —, hogy az egyéni jogok biztosítása kielégítően oldja meg a nemzetiségi kérdést, bár elfogadták, hogy a nyelv és a kultúra vonatkozásában bizonyos kollektív jogokat el kell ismerni. A magát szocialistának tartó ideológia és politika lényegében ugyanezen az úton indult el, amikor azt állította, hogy a társadalmi átalakulás önmagában is megoldja a nemzetiségi problémákat. Ebből a hiedelemből kiindulva a szóhasználat itt következetesen a nemzetiséget helyezte előtérbe, amely számára az alkotmányok bizonyos nyelvi és kulturális jogokat meghatároztak. A gyakorlatban azonban felerősödtek a nemzetállami törekvések, amelyek a nemzetiségek erőszakos asszimilációját tűzték ki célul, azaz az ún. homogén államok létrehozását — a régi nacionalista receptek alapján. Ezek a törekvések még veszélyesebbek voltak, mint a liberalizmus idején érvényesülő nacionalista tendenciák, mert az állam politikai, gazdasági, jogi, kulturális mindenhatóságát vehették igénybe, a magántulajdon és az egyéni jogok nem állíthattak korlátokat, s a sérelmek nem kaphattak nyilvánosságot vagy csak nagyon korlátozott mértékben. Ezt az ellenállási lehetőséget azonban nem szabad eltúlozni, a két világháború közötti időszak tapasztalatai bizonyítják, hogy a gazdasági és kulturális kényszerítő eszközök a liberalizmus vagy a demokrácia leple alatt is képesek elősegíteni az erőszakos asszimilációt.

Mindezeket a tényeket figyelembe véve kell szorgalmaznunk a nemzeti kisebbségek kollektív jogainak egyetemes, regionális és bilaterális elismerését, és természetesen azt, hogy azokban az országokban, ahol kisebbségek élnek, ne csak alkot-

mányosan, jogilag ismerjék el ezeket a jogokat, hanem azok érvényesülési eszközeit is biztosítsák. Ma is találkozunk olyan véleményekkel, amelyek arra hivatkoznak, hogy a demokrácia megteremtése, a pluralizmus elismerése automatikusan vezet a kisebbségek jogainak érvényesítéséhez. Nem véletlen persze, hogy éppen a többségi nemzetek képviselői szokták hangsúlyozni, hogy az emberi és polgári jogok önmagukban is megteremtik ehhez a lehetőséget. A polgári demokráciák mai tapasztalatai sem igazolják ezt a fajta optimizmust, a kelet-közép-európai fejlemények pedig egyenesen arra hívják fel a figyelmet, hogy a nemzeti kisebbségek kollektív jogainak elismerése a demokrácia megteremtésének egyik alapfeltétele.

Ebből a meggyőződésből kiindulva kértünk fel szakembereket, hogy világítsák meg a nemzeti kisebbségek jogi helyzetének történelmi és mai problémáit, s mutassák fel azokat a megoldási javaslatokat, amelyeket eddig produkált a történelem. Külön is felhívjuk a figyelmet a Népszövetség kisebbségvédelmi szerződéseire, amelyek egyik példáját idézzük, nem azért mert azt hisszük, hogy hatékonyan működött, hanem mert eddig a regionális kisebbségvédelem egyetlen jogi dokumentuma. A párizsi békeszerződés aláírása előtt a békekonferencián részt vevő magyar küldöttség erre is hivatkozva nyújtotta be szerződéstervezetét a kisebbségek védelméről 1946. augusztus 30-án. (A tervezet Fülöp Mihály bevezető tanulmányával a Külpolitika című folyóirat 1989. évi 2. száma közölte.) A tervezet megtárgyalására nem került sor, a nagyhatalmak megelégedtek ebben a tárgyban az Egyesült Nemzetek alapokmányának általános megállapításaival. Talán most jobbak az esélyek legalább regionális vagy bilaterális szerződések megkötésére. Ezt a reményt erősíti az a tény, hogy Az európai helyi és regionális hatóságok állandó konferenciája 1988-ban kidolgozott egy javaslatot a regionális és kisebbségi nyelvekre, amelyet az Európa-parlament elé kívánt terjeszteni. Igaz, hogy eddig még nem fogadták el.

Köpeczi Béla

Niederhauser Emil

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI KELET-EURÓPÁBAN

Ma már tudjuk, világjelenség, hogy egy államon belül nem csupán az államnak esetleg nevet adó nemzet lakosai élnek, hanem egyéb etnikumokhoz tartozók is. Különösen a mai harmadik világban van ez így. De Európában is kevés állam van, amelynek lakossága csak egy nemzethez tartozna. Még az olyan yira egy nemzetűnek tűnő Franciaországban is majdnem 13%-ot tesznek ki az egyéb nemzetiségek, vagy inkább kisebbségek, mert világszerte ez az elfogadott elnevezés. Nemcsak etnikai, hanem vallási, faji és egyéb kisebbségeket is értenek a fogalmon. Nálunk a történeti szóhasználat az etnikai kisebbségekre a nemzetiség elnevezést tette általánossá, ezért tartjuk magunkat ehhez, bár a nemzetiségnek a történészek körében más jelentése is van, a modern értelemben vett nemzet előzményét jelenti a feudalizmus korában.